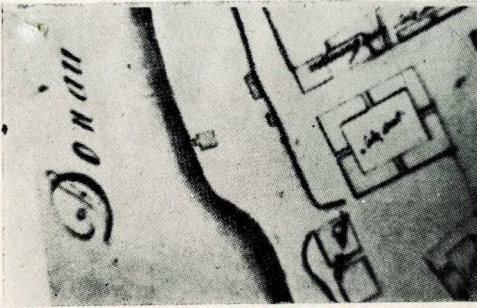
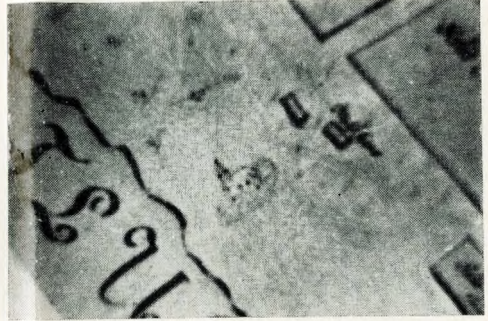

244

1. A XVIII. századi Szent János kápolna Orczy László 1786. évi térképvázlatán, a Duna-parton

627.2

2. A XVIII. századi Szent János kápolna rajza a Jung-féle térképvázlaton, 1789-ben

DUNA-PARTI EMLÉKEK NYOMÁBAN

Az Eötvös téren és a Lloyd palota helyén épülő új szállodákkal végre eltűnnek majd a pesti Duna-part háborús sebei, hogy újra egységes modern építészeti együttes díszítse a Lánchíd és az Erzsébet-híd közötti látványt.

Egy-egy nagyobb építészeti alkotás, városrendezési kérdés megoldása kapcsán felvetődik a régmúlt kutatásának problémája és ugyanakkor a régi emlékek feltárásának, bemutatásának lehetősége is.¹ Elegendő utalni a régi Pest két kaputornyának nemrég előkerült maradványaira a METRÓ építése kapcsán,² amikor a Hatvani és Kecskeméti-kapu alapfalai és kapuvédő rondelláinak maradványai voltak láthatók.³

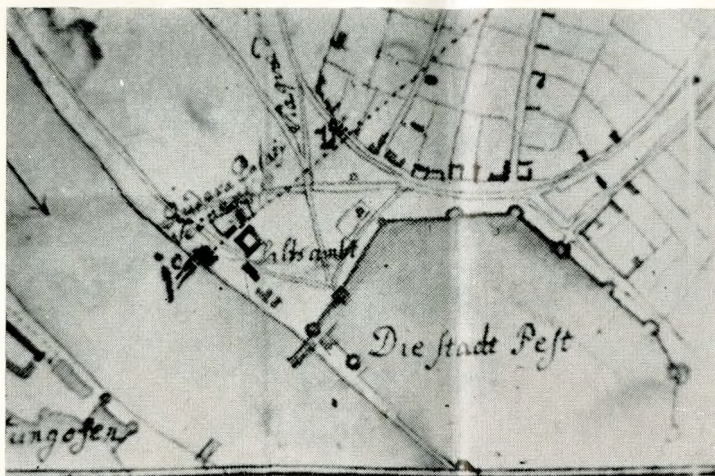
Mi volt a pesti Duna-parton, mit tud erről a várostörténet és mit mond emlékeiről a régészet tudománya?

Római kori emlékek nemcsak a budai part mentén, de Pesten is kerültek elő. Aquincum feltárása és kutatása kiegészült a római limes védelmi rendszerének vizsgálatával. Az erődök és ellenerődöknek a Duna partjain állott építményeinek egész sora került elő. A római őrtornyok, burgusok és ellenerődök rendszerének hiányzó láncszeme a Lloyd palota helyén feltételezett őrtorony, melynek környékén talált római falmaradványok a hely katonai jellegére utalnak.⁴ A Duna jobb partján a Lánchíd utca 15—17. sz. ház építkezésekor

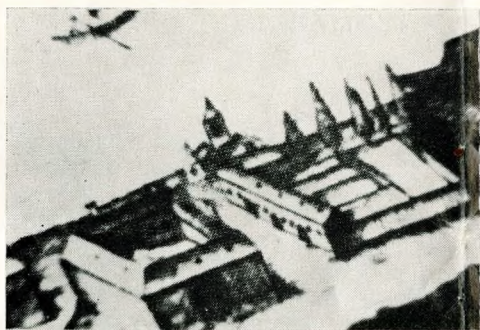
1936-ban római erőd nyomát állapították meg. Ez a Lloyd palota helyén feltételezett pesti őrtorony budai ellenerődjének felel meg, hasonlóképpen mint a Március 15. téri Contra-Aquincum és a Tabánban feltárt római erődök, vagy az Országház építésekor talált római leletek és ezzel szemben a Csalogány utcában egy korai római mansio vagy őrtorony.⁵

3. Belitzky János tanulmányának térképvázlata Pest kialakulásáról (1938)

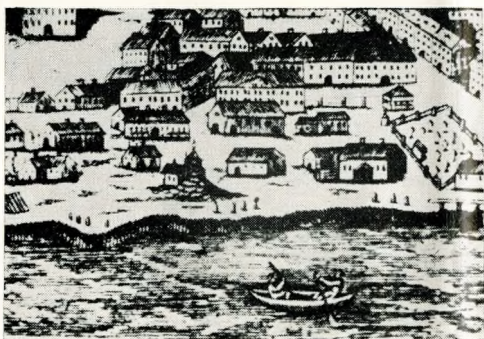

4. Mattheyrajza 1750 körül, melyen szaggatott vonal jelzi Pest város határát

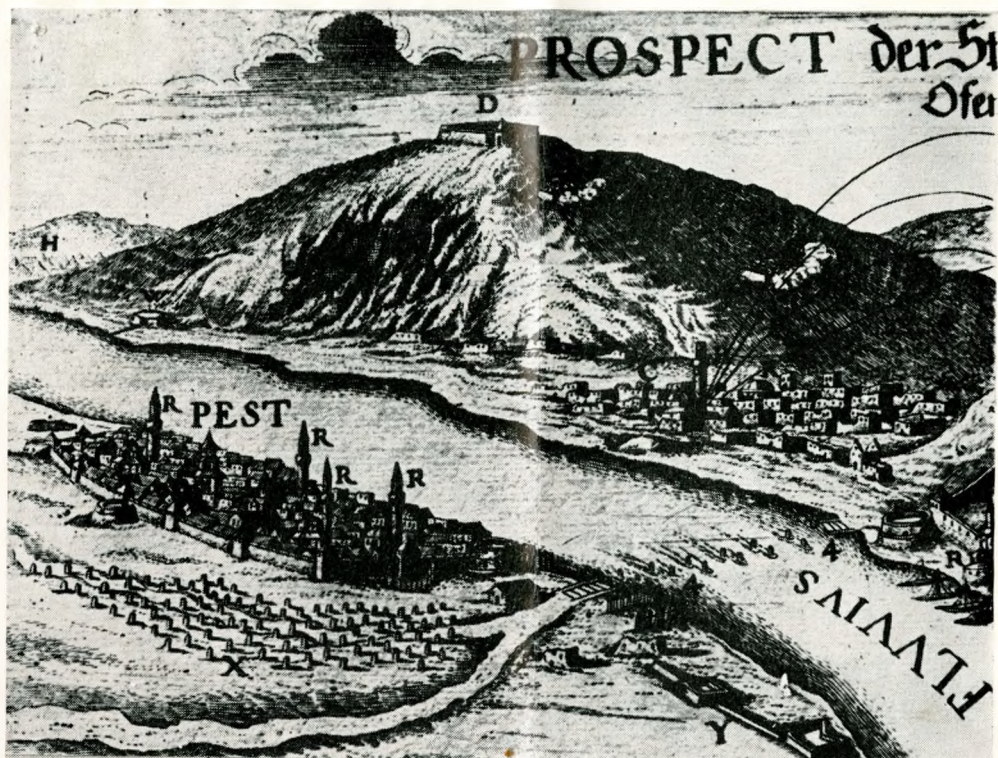
5. Binder J. F. metszete a XVIII. század végéről a pesti serfözök céh vándorlevelén. A Duna-parton a Szent János kápolna látható

6. Meyer Á. rézmetszete a XVIII. század végi Pestről a pesti halász céh vándorlevelén, a duna-parti „kőrákason” áll a Szent János kápolna

A feltételezett római őrtorony helyén települt a középkori Új-Bécs falu.⁴ A tatárjárás utáni időkben a latin nyelvű okiratokban találkozunk ezzel a megnevezéssel: Wiubech vagy Vybech, s csak a későbbi 1276-os okiratban fordul elő a latin megjelölés: Nova bech.⁵ Az Új-Bécs megnevezés már eleve feltételezi egy korábbi, régi Bécs létezését, mely a Pesti-vár környékén helyezkedhetett el, mégpedig Új-Bécs szomszédságában. Belitzky János megállapítása szerint a Pécs, Bécs és Bács szavaink azonos eredetűek, mindig katonanépek szállásterületén, szállásainak közelében fordul elő. Ez Bécs városának, a mai Wiennek a magyar neve is, mely a X. század végéig a nyugati védelmi vonal fontos eleme volt. Ezek a Bécs, Pécs vagy Bács nevű helységek általában és feltűnő módon a római városok és castrumok nyomain keletkeztek. E nevek a törökös rokonnépek letelepedési helyén fordulnak elő. Pest esetében Anonymus ír arról⁶, hogy Taksony vezér adományozta a Bulár-földről jött: Billa és Baks nemes uraknak a várat is, melyet Pestnek hívtak.

Bécs emlékét az itt lakók a török időkön át is megőrizték. Az Új-Bécs birtoklásáért folyó perben, mely a szigeti apácák és Pest városa között folyt több említés történt Bécsről. Az egyik találós kérdésnek is beillő anekdota erről így emlékezik meg: „gyermekségétől fogva mindéig hallotta, hogy azon helet, hol most a Sóház erányában Szent János Nepomucenus képe vagyon helheztetve, Kis-Bécs-

7. HALLART — WENING metszete: Pest észak felől 1684-ben, az előtérben ábrázolt romok a mai Vörösmarty tér és Roosevelt tér környékén a középkori Új-Bécs helyét mutatják

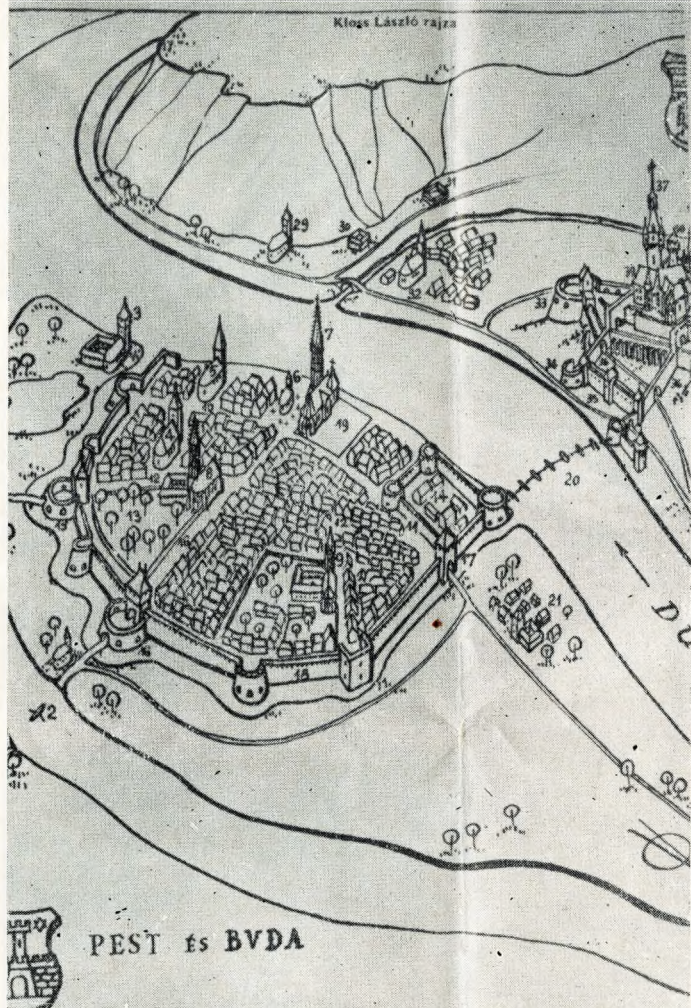
nek nevezetni és felőle való játék beszédet is számtalanszor hallotta, hogy ti. pesti kaputól Bécsbe a kását forrón el lehet vinni, sőt a mostani Váci-kaput is azelőtt Bécsi-kapunak nevezetnek lenni. Hasonlóképpen hallotta a régiektől, ... hogy a Sóházon innénd Pest felé, határjelző formán felállított faragott kő (volt) mely mint (egy) fűlsingnyire a földből kiállott a Váci-ut mellett.”⁷

A pesti határperből idézett részletből Új-Bécs történetére vonatkozóan a következőket említjük meg. A középkorban Pest városa határa az említett határárköig terjedt, amint azt az 1752. évi periratokhoz csatolt Matthey-féle rajzon láthatjuk. E határvonaltól északra a mai Lipótváros területe a szigeti apácáké volt a középkorban és a török kiűzése után is, mikor hosszú pereskedés után tudta csak Pest városa a területet megszerezni 1752-ben.

8. A Nepomuki Szent János szobor képe az Eötvös tér 2. sz. ház udvarán (1945 előtt)

Pest és Buda a XVI. század

9. Kloss László rajza a középkori Pestről (megjelent a Budapest c. folyóiratban (1974). A 21. sz. Új-Bécs települése

Új-Bécs falu középkori templomáról is tudunk⁸, melynek még romjai sem maradtak fenn. A település helyének és épületeinek pontos meghatározása régészeti kutatással talán tisztázható lenne⁹.

A Pest város által a margitszigeti apácáktól 1752-ben megszerzett földterület körülbelül a mai Eötvös téri szobor környékétől kezdődhetett¹⁰ és Újpestig terjedt, magában foglalta a mai Lipótvárost.

Rómer Flóris leírása szerint az 1750-es évek közepén épülhetett a Szent János kápolna, melynek szobra később a hajóhid pesti hídfőjét díszítette 1849-ig, s innen került a háború alatt megsérült, majd lebontott Eötvös téri ház udvarába¹¹, és innen az épület bontása után a Vármegyeház udvarába.¹² A kápolnát mely a Sóház mellett a Duna-parton állt, több XVIII. század végi metszeten és térképen is megtalálhatjuk.

1979

1

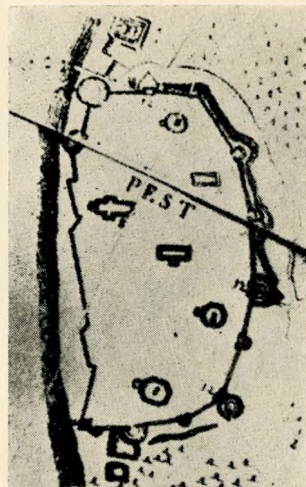
MŰEMLEKVÉDELEM

Budapest

E helyvel kapcsolatosan érdekes megemlítenünk azt a Zsigmond-kori rondellát, mely a dunai zárólánc pesti hidfőjeként épült, s melyről Bonfini „Rerum Hungaricum Decades” című munkájában is megemlékezik¹³, és a rondella építéséről a korabeli utazó, Bertrandon lovag számolt be. A Lloyd palota környékén talált maradványok ezzel az építménnyel is kapcsolatba hozhatók.¹⁴

A pesti Duna-part úgy él tudatunkban, mint a folyton megújuló város modern városképe. Ritkán gondolunk arra, hogy Pest története Buda sorsával összefügg és az intenzívebb fejlődés éppen a pusztulás nagyobb mértékével magyarázható. Talán az új szállodák építése során gondolhatunk a várostörténet e hiányzó adatainak feltárására, kiegészítésére is, hogy Rómer Flóris 1873-ban megírt könyvének újabb lapjait is¹⁴ megírhasuk.

Vizy László

10. Hallart-Wening-féle térképvázlat Pestről 1684-ben, melyen a Pesttől északra levő terület is látható: négyszög alaprajzú erődítés rajza